

## TARBIYA MAZMUNINING METODOLOGIK ASOSI

Xonimova Lobar Xolmamat qizi Nizomiy nomidagi

Toshkent davlat pedagogika universiteti

talabasi

**Annotasiya.** Tarbiya shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakillantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayondir. Bolaning yetuk shaxs bo'lib rivojlanishida tarbiyaning roli nihoyatda katta. Maktabgacha ta'lim tarbiya yoshidagi bolalarda jismoniy, ekologik, aqliy, axloqiy, huquqiy, estetik, iqtisodiy, ijtimoiy, mehnat tarbiyalarni shakillantirish ilk yosh davrlaridan boshlanadi. Ushbu maqolada bolaga tarbiya berish mazmun mohiyatlari haqida yoritilgan.

**Kalit so'zlar:** Tarbiya, tarbiya nazariyasi, jismoniy tarbiya, aqliy tarbiya, axloqiy tarbiya, huquqiy tarbiya, estetik tarbiya, mehnat tarbiyasi, iqtisodiy tarbiya, ijtimoiy tarbiya, ekologik tarbiya, tarbiyalanganlik.

**Annotation.** Education is a practical pedagogical process aimed at forming certain physical, mental, moral and spiritual qualities in a person. The role of education in the development of a child as a mature person is extremely large. The formation of physical, ecological, intellectual, moral, legal, aesthetic, economic, social and labor education in children of preschool education age begins from the early years. This article describes the essence of child rearing.

**Key words:** Education, theory of education, physical education, mental education, moral education, legal education, aesthetic education, labor education, economic education, social education, ecological education, upbringing.

**KIRISH.** Tarbiya kishilik jamiyati ibtidosida paydo bo'lgan va bashariyat manfaatlari uchun xizmat qilib kelgan. Tarbiya avlodlar o'rtasidagi aloqa vositasi hisoblanadi. Kattalar turmush tarsi mobaynida orttirgan tajribalarini kelsusi avlodga meros qoldiradilar, avlodlar esa o'z faoliyati davonida duch kelgan muammolar va ularning yechimlarini topish barobarida bilim va ko'nikmalarni egallab, oldingi avloddan meros qolagan bilimlarni takomillashtirib, o'zidan keying avlodga meros qoldiradilar. Kishilik jamiyati paydo bo'lishi bilan tarbiya vujudga kelgan. Shaxs jamiyatdan tashqarida kamol topa olmaydi, jamiyatdan tashqarida tarbiya ham bo'lishi mumkin emas.

**ASOSIY QISM.** Tarbiya – ijtimoiy hodisa bo‘lib jamiyat hayoti, uning to‘xtovsiz taraqqiy etib borishi tarbiyasiz bo‘lmaydi. Tarbiya insonning insonligini taminlaydigan eng qadimiy va abadiy qadriyatdir[1].

Tarbiya nazariyasi – pedagogikaning muhim tarkibiy qismlaridan bo‘lib tarbiya jarayoni mazmuni, shakl metodi, vosita va usullari uni tashlik etish muammolarini o‘rganadi. Tarbiya muayyan aniq maqsad hamda ijtimoiy tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o‘stirish uning ong xulq atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayonidir deyish mumkin.

Xalqimizda bejizga, “Yoshlikda olingan ilm toshga o‘yilgan naqsh kabidir” – deyilmagan. Insonga yoshlikda berilgan bilm va tarbiya hayoti davomida orttiradigan tajribalariga poydevor vazifasini bajaradi. Olimlar fikriga ko‘ra bola hayoti mobaynida o‘rganadigan ta’lim va tarbiyaning 70 foiz qismini 7 yoshga qadar o‘zlashtirar ekan. Demak, barkamol shaxs bo‘lib yetishishda maktabgacha ta’lim va tarbiya tashkilotlarining o‘rni benihoya kattadir.

Bola shaxsining rivojlanishiga irsiyat, muhit va ta’lim, tarbiya kabi omillar ta’sir ko‘rsatadi. Bola shaxsining rivojlanishida eng muhimi bu tarbiyadir. Irsiyat orqali bolaga ota onadagi ijobiy xislatlar bilan birga salbiy xislatlar ham o‘tadi. Muhit yaxshi yoki yomonligiga qarab insondagi fe’l - atvor ham o‘zgarib boradi. Faqat yoshlikda yaxshi singdirilga tarbiyagina irsiyat va muhitdagi salbiy oqibatlarning ta’sir etish ko‘lamini oldini olishi mumkin. Yaxshi va yomon tushunchalarini chuqur anglagan holda tarbiyalangan bola yomon muhit ta’siriga tushsa ham o‘z tarbiyalanganlik darajasidan chetga chiqmaydi. Tarbiya ta’sirida muhit ta’siri bera olmagan fazilatlar o‘zlashtiriladi, ya’ni bilim, ma’lumotlar egallanadi. Tarbiya tufayli tug‘ma kamchiliklar ham o‘zgartirilib, shaxsni kamolga yetkazishi mumkin. Masalan, ko‘zi ojizlar, zaboni yo‘qlar ham o‘qitilib, sog‘lom kishilar qatori hayotga tayyorlanadi[2]. Rus olimi I.P. Pavlovning ta’limotiga ko‘ra bola bir qator tug‘ma xususiyat va instinktlarga ega holda tug‘iladi. Ammo, bunday reflekslar hayvonda ham mavjud. Inson bolasi biologik emas, ijtimoiy mavjudod sifatida rivojlanadi. Boladagi layoqat to‘g‘ri tarbiyalansa u kelajakda yetuk qobiliyat ko‘rinishida ro‘yobga chiqishi va rivojlanishga ta’sir etadigan potensial imkoniyatlarga aylanishi mumkin. Aks holda bu layoqat o‘z holicha “mudroq” holda qolib ketishi mumkin. I.P.Pavlov tug‘ma layoqatni faqatgina to‘g‘ri tarbiya orqali rivojlantirish mumkinligini aytib o‘tgan[3].

Bola ilk tarbiyani oilada oladi shu bois „Qush uyasida ko‘eganini qiladi” naqli bejiz aytilmagan. Kattaga hurmat, kichikka izzatda bo‘lish, salom berish, mehmon kutish odobi, ovqatlanish odobi kabi tushunchalar ilk bor oilada shakillanadi.

Jamiyatning asosiy bo'g'ini hisoblangan oilada muhit yomon bo'lsa, bu davlat va millat hayotining qoloq bo'g'ini shakllanishiga zamin bo'ladi.

Bola shaxsi rivojlanishida bir qancha tarbiya turlari kompleks holda ta'sir ko'rsatadi. Ilk yosh davrlaridanoq singdirib borilishi zarur bo'lgan tarbiya turlariga quyidagilar kiradi;

- Jismoniy tarbiya
- Aqliy tarbiya
- Axloqiy tarbiya
- Mehnat tarbiya
- Estetik tarbiya
- Ekologik tarbiya
- Huquqiy tarbiya
- Iqtisodiy tarbiya
- Ijtimoiy tarbiya

Buyuk mutafakkir Abdulla Avloniy bolaga tarbiya berishda birinchi navbatda sog'lom bo'lishiga e'tibor qilish kerakligini, ya'ni jismoniy tarbiyaga ahamiyat berish kerakligini uqtiradi. Abdulla Avloniyning fikriga ko'ra: "O'qimoq, o'rganmoq va o'rgatmoq uchun insonga kuchli kasalsiz jasad kerak", zero „, jon ila ruh bir choponning o'ng ila ters yengi kabitur" [5\ Jismonan sog'lom, anatomik, fiziologik, nevrofiziologik jihatdan hech qanday nuqsoni bo'lmagan, sog'lom bolada o'qib o'rganish optimal darajada bo'ladi. Bu xususida xalqimizda,, sog' tanda sog'lom aqil" hikmati keng ma'noda qo'llanadi.

Bola o'sib ulg'aygani sari bilish ko'lamini ham oshib boradi. Shu bilan bir qatorda undagi aqliy sifatlar ham o'sib boradi. Bolada bilim ko'nikma, salohiyat, tajriba kabi sifatning oshib borishi munosabati bilan bolaning aqliy kamoloti ham miqdor va sifat jihatdan takomillashib boradi.

Huquqiy tarbiya – ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, u jamiyat taraqqiyotining ma'lum bosqichda davlat, mulk va mulkiy munosabatlarning paydo bo'lishi, aholining keskin sur'atda tabaqlashuvi, huquq, huquqiy munosabatlarning paydo bo'lishi jarayonida ularga yondosh tushuncha sifatida qo'llanilgan hamda ijtimoiy – huquqiy munosabatlarni tashkil etish chog'ida ko'zga tashlanadi. Kichik yoshdagi bolalarda huquqiy ongni shakllantirish maqsadida 2016 – yil “Zorblar” multiplakation filmi yaratildi. Ushbu film 6 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan

bo'lib, huquqiy ongini shakillantirish va huquqiy madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan.

Axloqiy tarbiya tushunchasi hech qayerda qat'iy belgilab qo'yilmagan ijtimoiy qonundir. Axloqiy tarbiya normalari har bir jamiyatning huquqiy normalariga asos bo'lib xizmat qiladi. – Odobni odobsizdan o'rgan deganlaridek axloq va axloqsizlikni farqlash uchun maktabgacha ta'lim tarbiya yoshidagi bolalarga bu sifatlarni kuzatish orqali o'rgatish yetarli samara beradi, chunki bola eshitgandan ko'ra ko'rgan narsalarini eslab qolishi oson kichadi.

Estetik tarbiya juda keng tushuncha bo'lib, unga tabiat, mehnat, ijtimoiy hayot, turmush va san'atdagi go'zalliklarni ko'ra bilish kirtadi. Inson o'zida mavjud bo'lgan narsalardan go'zallik topa olishining o'zi ham bir baxtdir. Go'zallik, atrofdagi ob'ektlardan zavq ola bilish tushunchalarini bolalarga ilk yosh davrlaridanoq singdirib borish, ularda nafosat, san'atga bo'lgan muhabbat tuyg'ularini rivojlantiradi.

Inson yashar ekan hayoti doimiy ravishda mehnatlar girdobida kechad. Maktabgacha ta'lim tarbiya yoshidagi bolalarda mehnat tarbiyasini shakillantirish ilk bor o'ziga o'zi xizmat ko'rsatish jarayonlarida sodir bo'ladi. Misol uchun bog'chaga kelayotgan bolada kiyimlarini o'zi kiyishga harakat qilishi, narsalarini yig'ib yurishi, kichik yoshdagilarda esa o'zi ovqatlanishga harakat qilishida namoyon bo'ladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida amalga oshiriladigan iqtisodiy tarbiyaning maqsadi bolalarni iqtisodiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga tayyorlashdir. Maktabgacha ta'lim tarbiya yoshidagi bolalarga iqtisodiy tarbiyani shakillantirishda isrof, tejamkorlik, oila budjeti kabi tushunchalar ham birga tarbiyalab boriladi.

Ekologik tarbiya atrof muhitga nisbatan ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga, ona tabiat bergan har bir ne'matni asrashga, har bir ne'matni meniki deb qarashga o'rgatadi.

Ijtimoiy tarbiya jarayoni shaxsning ijtimoiy, fazilatlarini shakillantirish, uning atrof – tevarak, jamiyat, odamlar hamda o'ziga nisbatan munosabatlari doirasini vujudga keltirish va uni kengaytirishga qaratilgan. Ijtimoiy tarbiya insonning atrofdagi ijtimoiy muhitini kengaytiradi. Tarbiyaning barcha turlarini o'zida mujassamlashtirgan, qaysidur darajada to'liq o'zlashtira olgan insonni to'laqonli tarbiyalangan shaxs deyish mumkin.

**XULOSA.** Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki inson tarbiyasiz yashay va rivojlana olmagandek, jamiyat ham usiz barqaror bo'la olmaydi. Insoniyat paydo bo'libdiki hech qayerda qat'iy belgilanmagan bo'lsada, ma'lum qonuniyat asosida

hayot kechiradi. Inson ongi, aql shuuri bilan o'lchanadigan bu mezon tarbiyadir. Uning salmog'i faqatgina aql va farosat tarozilari orqali o'lchovdan o'tadi. Inson hayotida tarbiyaning salmog'i yo'qolar ekan, buning oqibatida kishilik jamiyatidagi barqarorlik ham buziladi. Inson yashar ekan tug'ilganidan toki umrining so'nggiga qadar hayoti tarbiya qonuniyatlari asosida kechadi. Bola tarbiyaning o'lchovini o'sib ulg'aygani sari chuqurroq anglab boradi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar.**

1. Sh. Sodiqova "Maktabgacha pedagogika" darslik. T.2012
2. A.Avloniy. "Tanlangan asarlar" 1-jild. T.2006
3. F.Qodirova. SH. Toshpo'latova. N.Kayumova. M.A'zamova. „Maktabgacha pedagogika" T. "Tafakkur" 2019
4. R.Mavlonova. N.Voxidova. N. Raxmobqulova. "Pedagogika nazariyasi va tarixi" T.2010.